

Kritika ideologije kod Hannah Arendt

Žiroš, Mirna

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:837920>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij filozofije i engleskog jezika i književnosti

Mirna Žiroš

Kritika ideologije kod Hannah Arendt

Završni rad

Mentor: Prof. dr. sc. Željko Senković

Osijek, 2019

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Preddiplomski studij engleskog i književnosti i filozofije

Mirna Žiroš

Kritika ideologije kod Hannah Arendt

Završni rad

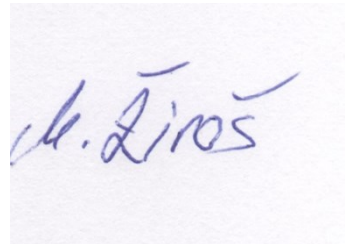
Humanističke znanosti, filozofija, socijalna filozofija

Mentor: Prof. dr. sc. Željko Senković

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 12. rujna 2019.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'M. Žiroš', is centered on a white rectangular background.

JMBAG: 0122221594

Sažetak

Jedno od ključnih djela Hannah Arendt je Izvori totalitarizma u kojem Arendt raspravlja o važnim političkim temama koje su bile aktualne početkom dvadesetog stoljeća. U djelu Arendt iznosi svoja mišljenja i stajališta o raznim pitanjima kao što su antisemitizam, ideologija, totalitarizam i slično. Govori o razlogu i načinu nastajanja totalitarizma i objašnjava oružja kojima se vođa u totalitarizmu služi da bi održao takvu političku raspodjelu i strukturu. Kroz objašnjenje dolaska do totalitarizma Arendt govori i o masama, te objašnjava njihovu svrhu i ulogu u cijeloj političkoj situaciji, ali daje i konkretne primjere i događaje koji su se odvili početkom dvadesetog stoljeća, te komentira njihove posljedice. Polazeći od same ideologije tvrdi da se u svakoj ideologiji mogu pronaći tragovi totalitarizma, pa je zbog toga najlakše koristiti ideologiju kao sredstvo za izgradnju totalitarizma. Nadalje govori o otuđenosti čovjeka u masi pod totalitarnim režimom, ali kasnije i o otuđenosti koja se pojavljuje zbog razvoja tehnologije.

Ključne riječi: Hannah Arendt, totalitarizam, ideologija, antisemitizam, mase, teror, politika, otuđenost, tehnologija

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Hannah Arendt i <i>Izvori totalitarizma</i>	4
3. Pojam ideologije.....	5
3.1. Pojam ideologije kod Hannah Arendt.....	6
4. Kritika ideologije kod Hannah Arendt.....	8
4.1. Odnos ideologije i totalitarizma.....	9
5. Mase.....	15
5.1. Utjecaj ideologije.....	17
6. Ideologija u suvremenom društvu.....	19
7. Zaključak.....	20
8. Literatura.....	21

1. Uvod

Iako iz same riječi ideologija proizlazi definicija nauka o idejama, pojam ideologija mijenjao je svoje značenje kroz povijest, ali i kroz različite političke struje s obzirom na to da se: » S pojmom ideologije zbiva se svojevrsni paradoks: znanstveno i filozofsko ispitivanje pojma i samo se zaplelo u mrežu onoga što je trebalo ispitati, pa je sam pojam ideologije postao temeljito ideologiziran. Ne samo da se rabi u različitim značenjima, pa izgleda da se radi o mnoštvu fenomena, nego se njegova vrijednosno negativna uporaba toliko proširila da onemogućuje smisleno raspravljanje i analizu. «¹ Da bi se bolje shvatio sam pojam potrebno je bolje proučiti pojam ideologije, te njegov razvitak, ali uz to i pojam ideje. S obzirom na to da se velik broj filozofa bavio pojmom ideologije u različitim razdobljima, u ovom radu pojam ideologije će biti smješten u sredinu dvadesetog stoljeća zajedno s osvrtom na totalitarizam i teror koji se u takvom razmatranju vežu s ideologijom. U svom djelu *Izvori totalitarizma* Hannah Arendt govori o ideologiji usporedno s terorom, ali i o odnosu totalitarizma i same ideologije. Također, antisemitizam promatra kao ideologiju, te ju provlači kroz događaje i razdoblje drugog svjetskog rata. Zato je potrebno razmotriti na koji je način grube i teške teme poput genocida, antisemitizma, nacizma i zla, Hannah Arendt uspjela uokviriti ideologijom. Govori nam na koji način možemo razlikovati ideologiju od čistog mišljenja, a kada govori o ideologiji kroz povijest, napominje kako su tek Hitler i Staljin iskoristili veliki politički potencijal kojeg sa sobom donosi ideologija. Nadalje, Hannah Arendt u svom eseju *On the Nature of Totalitarianism* izlaže zanimljive ideje o tome koliko ideologija zapravo može biti opasna i u kojim se slučajevima takvom i pokazala. Treba isto tako uzeti u obzir i politički pogled na ideologiju, ali i na totalitarizam, kako bi lakše prihvatili njena tumačenja ideologije. Potrebno se osvrnuti i na to kakav utjecaj ideologija može ostaviti na narod i mase, te kakve posljedice može ostaviti ideologija koja se koristi u obliku manipulacije. U djelu *Izvori totalitarizma* Hannah Arendt

¹ Slaven Ravlić, » Politička ideologija: preispitivanje pojma«, *Politička misao časopisa za politologiju* 4 (Zagreb 2010), str. 146.

pruža povijesne događaje i činjenice kao primjere koji kao takvi mogu samo podupirati njena stajališta. Osim toga, u djelu *Izvori totalitarizma* Arendt ne piše samo o širenju i razvoju antisemitizma, nego » pokušava objasniti ono naizgled nepojmljivo: provalu radikalnog Zla u Europi usred 20. stoljeća «². Konstruira teoriju o tome kako je teror postao prihvaćen kao oblik vladavine koja je zapravo pokrenuta od jedne ideje. Također treba spomenuti kako se ideologija širi danas, u dvadeset i prvom stoljeću, kada je tehnologija toliko pokrenuta i razvijena kao nikada prije, a mase se i dalje pokreću ideologijom kao i prije. Tvrdi kako idealizam, može biti bilo kakav, ali uvijek kreće i započinje od neke individualne odluke ili uvjerenja, te s vremenom samo prerasta u sve veći problem.³

² Luka Ribarević, » Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma «, *Politička misao: časopis za politologiju* 2 (Zagreb 2004), str. 104.

³ Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015), str. 301.

2. Hannah Arendt i *Izvori totalitarizma*

Hannah Arendt se u svojim djelima uglavnom bavi temama dvadesetog stoljeća koje su tada bile aktualne ili problematične. Osim djela *Izvori totalitarizma* u kojem se uglavnom usredotočila na antisemitizam, totalitarizam i ideologiju, Arendt piše i djela poput: *Vita activa*, *O zlu*, *Eichmann u Jeruzalemu* i ostale knjige koje su također važne u shvaćanju njenih stajališta. Prvo veliko djelo *Izvori totalitarizma* objavljeno je 1951.godine, a može se reći da je to njezin odgovor i komentar na događaje koje je doživjela, odnosno na širenje i razvoj nacističke Njemačke i katastrofalnu sudbinu Židova u Europi.⁴ Djelo je podijeljeno u tri dijela, u prvom dijelu kojemu je naslov *Antisemitizam* čitamo o Židovima i o tome kako je uopće došlo do rađanja antisemitizma. Drugi dio naziva se *Imperijalizam*: » Imperijalizam se pak kao druga od tih priča objašnjava iz odnosa nacionalne države i buržoazije. Arendt tvrdi da je imperijalizam rođen kada je klasa vladajuća u kapitalizmu ustala protiv ograničenja ekonomske ekspanzije na teritorij vlastite nacije. Buržoazija se okrenula politici iz ekonomskih razloga. Prema Arendt, imperijalizam bi za nužnu posljedicu imao pronalazak rasizma čak i da teorija rasa nikad nije postojala u civiliziranom svijetu. «⁵ Za razliku od prva dva dijela, treći dio pod nazivom *Totalitarizam* bi se mogao čak shvatiti i posebno, jer govori upravo o masama, totalitarizmu i ideologiji. U trećem dijelu knjige Arendt objašnjava povezanost masa s ideologijom, terorom i totalitarizmom, a isto tako objašnjava i ulogu vođe koji je zadužen za masu. Najveću pažnju posvećuje nastanku totalitarizma i njegovom održavanju, pa je tako za Arendt: » totalitarizam izraz krize zapadne demokracije, a rasizam koji mu ideološki prethodi simptom propasti zapadne civilizacije. Totalitarizam se pojavljuje kao kombinacija ideološke interpretacije povijesti i terora kao tehnologije vladavine. «⁶ Djelo od samog početka detaljno opisuje povijesne i političke probleme koji su na kraju bili presudni za dolazak totalitarizma i dolazak tragedije kako u

⁴ Mahid Yar, *Internet Encyclopedia on Philosophy* s: <https://www.iep.utm.edu/arendt/#H3>

⁵ Toni Pavlović, Krešimir Petković, » Totalitarizam između ideologije pokreta i fizike moći «, *Anali Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2016) , str. 108.

⁶ Toni Pavlović, Krešimir Petković, » Totalitarizam između ideologije pokreta i fizike moći «, *Anali Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2016) , str. 107.

politički život, tako i u privatne živote ljudi koji nisu znali kako postupiti u kriznoj situaciji u kojoj su se zatekli. Također, Arendt inzistira da se takva politička zla ne mogu lako shvatiti, te da je zapravo došlo do nove formirane vladavine nastale uz pomoć terora i ideologije.⁷ Općenito djela Hannah Arendt uglavnom obuhvaćaju ključna pitanja koja se odnose na politiku i vlast, pa tako u svom djelu *Eichmann u Jeruzalemu* u kojem koristi frazu 'banalnost zla' kako bi opisala Eichmannove postupke koje je počinio.⁸

⁷ Mahid Yar, *Internet Encyclopedia on Philosophy* s: <https://www.iep.utm.edu/arendt/#H3>

⁸ Isto.

3. Pojam ideologije

Pojam ideologije je prvotno bio prihvaćen u 18. stoljeću kao nauka o idejama, odnosno: »tako su je nazvali Destutt de Tracy i grupa filozofa potkraj 18.st, koji su svoju filozofiju nazvali ideologijom, a sebe ideolozima. «⁹ Nakon toga dolazi do razvitka pojma ideologije, pa tako ona u različitim vremenima dobiva razna značenja i definicije. Na promjenu značenja pojma ideologije vrlo je velik utjecaj imala politika, jer se početni pojam kojega je osmislio Destutt de Tracy odnosio zapravo na osjete i predodžbe koji su bili zaduženi za našu spoznaju.¹⁰ Kasnije, ovisno o političkoj vladavini i nadmoći, pojam ideologija dobiva druga značenja. Pa tako u marksizmu riječ ideologija označava političku doktrinu, a pravi smisao kod Marxa dobiva u vezi s pojmom otuđenja, kod njega ideologija zapravo postaje otuđenje čovjeka.¹¹ Hannah Arendt govori o pojmu ideje koji prethodi pojmu ideologije, pa objašnjava da: » Ideja neke ideologije ni ni Platonova vječna bit koja se spoznaje očima uma ni Kantovo regulativno načelo uma, ona je postala sredstvom objašnjenja. Za ideologiju se povijest ne pojavljuje u svjetlu neke ideje (to bi značilo da se povijest gleda *sub specie* neke idealne vječnosti koja je onkraj povijesnog kretanja), nego kao nešto što se njome može proračunati «.¹² Danas mi ideologiju prihvaćamo kao određeni način pogleda na svijet koji može ili ne mora imati svoj cilj. Također se ideologija može definirati i kao: » oblik i proizvod društvenog djelovanja ljudi, povijesni i društveni fenomen, ona stvara prostor u kojem se ljudi kreću, stječu svijest o svome položaju i bore se za svoje ciljeve«¹³.Postoje i dobro poznate političke ideologije koje su ostavile veliki trag u povijesti poput već spomenutog marksizma ili fašizam. Hannah Arendt tvrdi da se staljinizam može dovesti u vezu s marksizmom, pa se tako započinje propitivanje marksizma, ali i cijele političke

⁹ Vladimir Filipović, *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Nakladni Zavod Matice Hrvatske, 1989), str. 136.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto, str. 137.

¹² Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015), str. 457.

¹³ Slaven Ravlić, » Politička ideologija: preispitivanje pojma«, *Politička misao časopisa za politologiju* 4 (Zagreb 2010), str.150.

tradicije iz koje je on potekao.¹⁴ Također se često ideologija svodi samo na totalitarnu ideologiju poput već spomenutih komunizma i fašizma, koji imaju sustave mišljenja koji su zatvoreni i ne trpe drugačija gledanja ili teorije, a određenu skupinu zabilježe kao neprijatelja, kao što je to bio slučaj sa Židovima.¹⁵ S obzirom na razumijevanje ideologije: » U novijim socijalnoznanstvenim razmatranjima ideologija se sve više razumije kao racionalna tvorba, prirodna sastavnica društvenog života i posljedica ljudske racionalnosti. To je shvaćanje povezano s nastojanjem da se zasnuje vrijednosno neutralan pojam ideologije. «¹⁶

3.1 Pojam ideologije kod Hannah Arendt

Prema zapisima Hannah Arendt, za totalitarizam, pokretanje masa i nasilje bili su zaduženi ideologija i teror spojeni u kombinaciju savršenu za izazivanje jeze i straha. Pa tako tvrdi da staljinizam i nacizam, kao totalitarni poreci kao kakve ih mi i poznajemo, zapravo određuje ista ta originalna sprega terora i ideologije, a samu ideologiju Arendt promatra kao logički sustav izvođenja objašnjena prošlosti i predviđanja budućnosti iz osnovne premise.¹⁷ Kao što je već rečeno, Arendt naglašava da ideologija često kreće od ideje individualca, a kada već izraste u političku ideologiju, može biti jedno od glavnih sredstava za manipuliranje masama. Isto tako, potrebno je dobro naglasiti zašto Arendt spominje baš mase kojima se manipulira pod totalitarizmom: » totalitarni pokreti smjeraju i uspijevaju organizirati mase- ne klase, poput starih interesnih stranaka kontinentalnih nacionalnih država; ne građane s njihovim mišljenjima i interesima u pogledu vođenja javnih poslova, poput stranaka anglosaksonskih zemalja. Dok sve političke skupine ovise o odnosima snaga, totalitarni pokreti toliko ovise o pukoj snazi brojeva da se čak i u inače povoljnim okolnostima totalitarni režimi čine nemogućima u zemljama s razmjerno malim stanovništvom. «¹⁸ Dakle, tvrdi da se ideologija razvija od jedne osobe, pojedinca, do mase. Zbog toga spominje i veliku važnost brojki u širenju ideologije i totalitarizma, jer onda ispada da je što veći broj ljudi uključen u vjerovanje u jednu ideju, ta

¹⁴ Luka Ribarević, » Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma «, *Politička misao: časopis za politologiju* 2 (Zagreb 2004), str. 105.

¹⁵ Slaven Ravlić, » Politička ideologija: preispitivanje pojma«, *Politička misao časopisa za politologiju* 4 (Zagreb 2010), str. 147.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Luka Ribarević, » Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma «, *Politička misao: časopis za politologiju* 2 (Zagreb 2004), str. 105.

¹⁸ Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015), str. 302.

ideologija postaje jača i totalitarizam samim time postaje vrlo lako ostvariv. Ako se ideologija objasni kao način mišljenja o ideji ili način pogleda na svijet, a ako taj isti način dijeli velik broj ljudi, postaje jednostavnije za uspostaviti vodstvo nad takvom masom kojoj su već nametnuta prividno jednaka gledišta i ciljevi. Zbog tih razloga Hannah Arendt tvrdi da ideologija postaje upravo taj motor koji daje totalitarizmu snagu da se pokrene, bez obzira kakva je ta ideologija i na čemu se temelji.¹⁹ Vrlo je važno obratiti pozornost na poveznice koje Arendt uvodi, a za koje ujedno smatra da zajedno sa ideologijom kroje i izabiru određenu vrstu vlasti. Time se može zaključiti da Arendt pojam ideologije ne promatra kao samostojeći pojam, nego dobiva smisao i posljedice tek kada se uvede u odnos s drugim stavkama poput terora, pa na taj način kroji pozitivne ili negativne posljedice ovisno o utjecaju na masu.

¹⁹ Hannah Arendt, *Essays in Understanding* (New York: Schocken books 1994), str, 349.

4. Kritika ideologije kod Hannah Arendt

Ideologija može ostaviti izrazito velik utjecaj na čovječanstvo i samu povijest, zbog toga Arendt konstantno naglašava utjecaj ideologije na samu politiku, ali i na posljedice. Treba prihvatiti da pojam ideologije nije povezan samo s politikom, nego i s političkom moći.²⁰ Kritika ideologije kod Hannah Arendt se može izvući samo iz njezinog stajališta da se u svakoj ideologiji zapravo kriju elementi totalitarizma²¹, Arendt govori o tri elementa, a to su: » Prvo, u svojoj težnji totalnom objašnjenju, ideologije ne objašnjavaju ono što jest, nego ono što postaje, što je nastalo i prolazi. Drugo, ideološko mišljenje se oslobađa od zbilje koju percipiramo s naših pet osjetila i inzistira na “istinitijoj” zbilji koja je skrivena iza svega uočljivog, vlada s tog skrovitog mjesta i zahtjeva šesto čulo, koje nam omogućuje da postanemo svjesni dublje istine. Treće, budući da ideologije nemaju moć mijenjati zbilju, one ovo oslobođenje mišljenja od iskustva postižu kroz određene metode dokazivanja²². Stoga se može potvrditi da su upravo ti elementi krivi za mogućnost da se uopće postavi teza: » Ideologijom i terorom nacionalsocijalizmu je uspjelo da sav njemački narod stavi u službu “birokratskoga masovnog ubijanja”«. ²³ Takvom tezom se samo potvrđuje stajalište da ideologija ostavlja jak utjecaj, a posebno u ovakvim konkretnim primjerima se utvrđuje negativan utjecaj ideologije, kao i širenje na mase što na kraju vodi do totalitarizma. Kako bi se lakše uokvirili pojmovi poput terora, ideologije i totalitarizma, koje Arendt koristi i objašnjava u smislu da jedan pojam za sobom povlači drugi, treba prihvatiti da se na ideologiju uvelike može gledati i samo kao oružje kojim se koristi teror u svrhu stvaranja svijeta u kojemu bi samo teror mogao vladati.²⁴ Kada se svi spomenuti pojmovi vezani za ideologiju uzmu u obzir, može se vrlo jednostavno povezati

²⁰ Slaven Ravlić, » Politička ideologija: preispitivanje pojma«, *Politička misao časopisa za politologiju* 4 (Zagreb 2010), str. 152.

²¹ Toni Pavlović, Krešimir Petković, » Totalitarizam između ideologije pokreta i fizike moći«, *Anali Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2016) , str. 111.

²² Isto.

²³ Gilbert Merlio, » Hannah Arendt i poratna Njemačka«, *Anali Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2007), str. 253.

²⁴ Toni Pavlović, Krešimir Petković, » Totalitarizam između ideologije pokreta i fizike moći«, *Anali Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2016) , str. 112.

ideologiju s totalitarizmom. Upravo je zbog toga iznimno važno prihvatiti da ideologija predstavlja političku moć koja može imati vrlo jak, ali i tragičan utjecaj.

4.1. Odnos ideologije i totalitarizma

U djelu *Izvori totalitarizma* Arendt govori o načinu nastanka totalitarizma kao vladavine pomoću terora i ideologije. Stoga tvrdi da: » Ono što totalitarnoj vladavini treba da bi mogla upravljati ponašanjem svojih podanika jest pripremiti svakog od njih jednako dobro za ulogu krvnika i za ulogu žrtve. Ta dvojaka priprema, zamjena za načelo djelovanja, jest ideologija.«²⁵ S obzirom na to da Arendt u svom djelu koristi povijesne činjenice kao primjere i opravdanja za svoje stavove, tako je i u tezi da ideologija jako dobro može poslužiti kao instrument za postavljanje totalitarizma za primjere iskoristila Staljina i Hitlera. Osobe koje su ideologijom promijenili cijelu političku strukturu, pokrenuli totalitarizam, a pred sam kraj vladavine napravili sistem vrlo sličan tiraniji. Sukladno s tim, može se zaključiti da je sama ideja jako bitan korak u napredovanju i širenju ideologije, pa tako Arendt tvrdi: » Riječ "ideologija," naizgled podrazumijeva da neka ideja može postati predmetom znanosti kao što su životinje predmetom zoologije te da sufix – logija u ideologiji, kao u zoologiji, upućuje upravo na logoi, znanstvene tvrdnje o njemu.«²⁶Što znači da bi ideologija imala značenje- logika ideje, kada bi prevodili doslovno.²⁷ To totalitarizma dolazi uz pomoć ideje, manipulacije i zastrašivanja mase, no to su sve elementi koji dolaze nakon prvog stupnja koji omogućava dolazak totalitarne vladavine, a to je kriza. Kriza je najpogodnija za nastanak totalitarizma i terora jer su tada mase najosjetljivije, lako ih je zaplašiti, pa su samim time podložne manipulaciji. Lakoću manipuliranja predstavlja i otuđivanje pojedinca od politike misleći da kao pojedinac ne može imati utjecaj. Za takvo otuđenje Arendt kreira pojam „političko otuđenje“ što zapravo znači: » onaj stav u kojem pojedinac vidi samoga sebe kao politički neutjecajnog, te prema tome nebitnog. On se osjeća suvišno, te stoga u potpunosti odbacuje politiku kao sferu života koja za njega ni na koji način nije važna. Tu on čini ključnu pogrešku koja ga dovodi do otuđenja, jer odbacivanjem političkog,

²⁵ Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015), str. 455.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

on je odbacio mogućnost vlastitog javnog djelovanja, te stoga i načina samoaktualizacije «.²⁸ Otuđenje je samo jedan od faktora koji su zaslužni za konačni nastanak totalitarizma, za Arendt je i posebno važan faktor jer je poznao da Arendt ono političko određuje kao međusobno djelovanje.²⁹ Može se reći da je i totalitarizam na neki način isto tako otuđenje od politike, odnosno Arendt smatra da totalitarizam stoji nasuprot politici: »Totalitarizam razara političko koje Hannah Arendt shvaća kao onu sferu u kojoj ljudska sloboda zadobiva zbiljnost. Totalitarni teror, ali i svi manje ekstremni oblici nasilja, političkom ostaju izvanjski ako bi njegov smisao trebao biti sloboda. Totalitarizam je, drugim riječima, potpuna oprjeka političkome «.³⁰ Također je potrebno shvatiti da ideologija ne nosi sa sobom nužno totalitarizam i teror, događaji dvadesetog stoljeća ne mogu se postaviti kao posljedica djelovanja same ideologije kao takve. Konkretno u događajima dvadesetog stoljeća ideologija je igrala veliku ulogu, ali prije ideologije treba uzeti u obzir sve gore navedene faktore poput krize, otuđenja i manipulacije i uokviriti ih kao zaslužne za dolazak totalitarizma. Čak i Arendt u djelu *Izvori totalitarizma* tvrdi: »svjetoazori i ideologije devetnaestog stoljeća nisu sami po sebi totalitarni, a rasizam i komunizam iako su postali glavnim ideologijama dvadesetog stoljeća, u načelu nisu bili nimalo totalitarniji od ostalih; to se dogodilo zato što su se elementi iskustva na kojima su se izvorno temeljili- borba rasa za svjetsku dominaciju i borba klasa za političku moć u pojedinim zemljama- pokazali politički važnijim od elemenata drugih ideologija«. ³¹ Potrebno je spomenuti još jednu poveznicu ideologije i totalitarizma, a to je pokretanje terora. Arendt tvrdi da su se i Hitler i Staljin koristili metodom kretanja terora: »jedan se ponosio svojim nenadmašnim darom „ledenog rasuđivanja“ (Hitler), a drugi „neumljivošću svoje dijalektike“ (Staljin), i doveli su ideološke implikacije do ekstrema logičke dosljednosti koja gledano sa strane izgleda smiješno „primitivnom“ i apsurdnom: „odumiruća klasa“ sastojala se od ljudi osuđenih na smrt; rase „nesposobne za život“ trebalo je istrijebiti «.³² Kao što je već navedeno, ideologija može poslužiti kao instrument ili oruđe totalitarizmu, ali uz određene dodatne faktore, iako čak svaka sama ideologija u sebi sadrži elemente totalitarizma. Ipak, ono što Arendt smatra posebno

²⁸ Alen Sućeska, » Osjećaj političke suvišnosti i evolucija zla«, *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme* 14/15 (Zagreb 2010) str. 55.

²⁹ Goran Gretić, » Filozofija i politika: Hannah Arendt- Martin Heidegger «, *Politička misao: časopis za politologiju* 4 (Zagreb 1999) str. 54.

³⁰ Luka Ribarević, » Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma «, *Politička misao: časopis za politologiju* 2 (Zagreb 2004), str. 104.

³¹ Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015), str. 456.

³² Isto, 458.

važnim je teza da ideologija prije nego što dosegne moć da se uopće koristi kao oruđe u smislu kovanja totalitarizma, prvo se sadržaj cijele ideologije podređuje totalitarističkoj organizaciji, odnosno ideji.³³ Pojavljuje se i ideja totalitarnog ideala, koji bi značio i odredio potpuno vladanje nad masom, taj ideal bio je logor: » Središnja institucija totalitarizma stoga je koncentracijski logor. U njemu se ostvaruje totalitarni ideal: potpuna vladavina nad potpuno poslušnim ljudima koji se ponašaju kao da njihovim životima doista upravljaju neki neumoljivi zakoni. Činjenica što je totalitarizam uspio, makar i u ograničenim uvjetima koncentracijskih logora, preobraziti ljudsku prirodu navela je H. Arendt da totalitarizam identificira kao radikalno Zlo. «.³⁴ Što znači da je ideal totalitarizma bio potpuno i neograničeno vladanje i upravljanje.

³³ Hannah Arendt, *Essays in Understanding* (New York: Schocken books 1994), str. 351

³⁴ Luka Ribarević, » Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma «, *Politička misao: časopis za politologiju* 2 (Zagreb 2004), str. 105.

5. Mase

S obzirom na to da je za Arendt jasan odnos između ideologije i totalitarizma, može se postaviti pitanje kako se totalitarizam uspije održati? Odgovor za to su mase i kako Hannah Arendt tvrdi – vođe koji su uspjeli zaraziti svoje podanike totalitarnim virusom.³⁵ Dakle, mase su te koje održavaju totalitarizam na nogama, ali su zato isto mase zadužene kada ga treba ojačati ili oslabiti. Ono što fascinira Arendt je zaboravnost masa, odnosno kako se brzo nakon pada totalitarizma odvija povratak na staro i zaborav vođe. Taj zaborav je posebno zanimljiv upravo zbog velikog značaja i popularnosti vođe prije raspada totalitarizma: » njihova se popularnost ne može pripisati ni pobjedi vješte laži propagande nad neznanjem i glupošću. Jer propaganda totalitarnih pokreta, koji prethode totalitarnim režimima i koji ih prate, uvijek je iskrena koliko i lažljiva, a potencijalni totalitarni vladari obično započinju karijeru hvastajući se svojim prošlim zločinima i brižljivo planirajući buduće«. ³⁶ Dakle nema više klasa, totalitarni pokreti organiziraju mase i ovise o brojevima.³⁷Odnosno, što je više ljudi to se masa čini jača, dok zapravo snaga raste samo totalitarnim vođama koji cijelu masu zapravo i pokreću. Takve mase teško dolaze do raspada, zato što se pojedinac osjeća snažnije kada se nalazi među većim brojem ljudi. Tako da se u masi javlja privid da nema otuđenja i da su svi kao jedno. Što zapravo znači: » totalitarni pokreti su mogući gdje god postoje mase koje su iz ovog ili onog razloga osjetile poriv da se politički organiziraju. Mase ne drži na okupu svijest o zajedničkom interesu i nemaju onu specifičnu klasnu artikuliranost koja se izražava u jasnim, ograničenim i dostižnim ciljevima«. ³⁸ Mase se mogu javiti iz više razloga, no uglavnom su to brojnost, borba protiv i zajednički interes. Masama nije jasno da ih povezuje samo složnost prema jednom od mnogo stavaka, ostala mišljenja i stajališta su nametnuta, tako da su i društveni odnosi među njima narušeni. Zbog toga Arendt tvrdi: » Zapravo su mase izrasle iz fragmenata jednog vrlo

³⁵ Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015), str. 300.

³⁶ Isto, 301.

³⁷ Isto, 302.

³⁸ Isto, 305.

atomiziranog društva čije je konkurentsko ustrojstvo i prateću osamljenost pojedinca ublažavala jedino pripadnost klasi. Glavno obilježje čovjeka mase nije brutalnost i zaostalost, nego njegova izoliranost i odsutnost normalnih društvenih odnosa«. ³⁹ Masa uglavnom nastaje nakon određene krize iz straha, a pojedinac više nije u strahu jer je pronašao velik broj osoba za koje smatra da razmišljaju poput njega. Ipak, pojedinac u masi zapravo postaje još otuđeniji nego prije, a da toga nije ni svjestan, lažan osjećaj pripadnosti postaje opasan za pojedinca. Zato nam Arendt objašnjava: »masa je povijesni novitet koji se pojavio kada je većina stanovništva postala gomila, koju nacionalna država nije mogla akomodirati. U tom smislu totalitarni pokreti su razvili nove organizacijske tehnike koje indoktriniraju. One stvaraju fiktivni svijet u kojemu pružaju uporište svojim članovima za razumijevanje stvarnosti, svojevrsnu sigurnu luku«. ⁴⁰ Zbog toga vanjski dio mase izgleda jako i čvrsto zbog količine, odnosno broja koji je za svaku masu jako bitan, dok unutrašnjost mase drži samo vođa koji svojim idejama, govorima i propagandom uvjerava svakog pojedinca da poprimi jednako mišljenje. Što znači da su mase zapravo sastavljene od izoliranih pojedinaca, koji bi se u potpunosti izgubili ako bi ih se odvojilo od mase. Zbog takvih situacija dolazi do izdaje u masi, a Arendt objašnjava: » odanost se može očekivati samo od potpuno izoliranog ljudskog bića koje, s obzirom na to da je bez ikakvih društvenih veza s obitelji, prijateljima, drugovima, čak s običnim poznanicima, izvodi osjećaj da za njega ipak postoji neko mjesto u svijetu samo iz pripadnosti pokretu, iz članstva u partiji. Totalna odanost je moguća jedino kada se vjernost isprazni od svakog konkretnog sadržaja, iz čega prirodno slijedi mogućnost promjene mišljenja«. ⁴¹ Arendt isto tako objašnjava da treba uvidjeti razliku između izoliranosti i osamljenosti, pa samim time odrediti kako je moguće spriječiti jedno ili drugo. Politika, odnosno vlada ili društvo su mogli izolirati čovjeka, ali za osamljenost je zaslužan sam pojedinac, koji zapravo ne mora biti ni sam da bi osjetio osamljenost. Arendt govori o tome kako se i zašto baš izolacija i osamljenost javljaju u totalitarizmu: » dok se izoliranost tiče samo političkog područja života, osamljenost se tiče ljudskog života u cjelini. Totalitarna vladavina, poput svih tiranije, jamačno ne bi bila moguća ako najprije ne uništi javno područje života, to jest ako izolacijom ljudi ne uništi njihove političke sposobnosti. Ali totalitarna dominacija kao oblik vladavine nova je po tome što se ne zadovoljava tom izoliranošću, ona uništava i privatni

³⁹ Isto, 310.

⁴⁰ Toni Pavlović, Krešimir Petković, » Totalitarizam između ideologije pokreta i fizike moći«, *Analiza Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2016) , str. 123.

⁴¹ Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015), str. 317.

život «.⁴² Što znači da totalitarizam radi želje za uspostavljanjem apsolutne vladavine želi postići da se pojedinac otuđi od politike, ali osim toga, želi stvoriti i osamljenost, a ne samo izolaciju.

5.1. Utjecaj ideologije

U pogledu utjecaja ideologije na mase, Arendt komentira rasnu politiku na početku dvadesetog stoljeća: » Osnaženi gotovo dvadesetogodišnjim iskustvima u različitim glavnim gradovima, nacisti su bili uvjereni da će im najbolja propaganda biti upravo njihova rasna politika od koje iz praktičnih razloga nikada nisu odustali unatoč brojnim kompromisima i prekršenim obećanjima. Rasizam nije bio ni novo ni tajno oružje, ali nikada prije nije bio upotrebljen s tako potpunom dosljednošću.«⁴³ Arendt tvrdi da se ne čudi masama što su prihvatile takvu vrstu ideologije i mišljenja, jer je potrebno uzeti u obzir vremena i sve što je ideologija masi predstavljala. Također govori o velikoj moći uvjeravanja koja se koristila kako bi pridobila mase, te tvrdi da se uvjeravanje uglavnom temeljilo na već poznatim iskustvima ili željama, a ne na nekakvim znanstvenim činjenicama koje bi logički privukle mase.⁴⁴ Što zapravo znači da vođa ne koristi potpunu istinu ili činjenice, nego djelomičnu istinu koja tada postaje sasvim dovoljna da uvjeri već nesigurne mase u svoje teorije. Stoga, Arendt objašnjava: » činjenica da je rasizam glavno ideološko oružje imperijalističke politike tako je očita da se čini kako je mnogima koji ga proučavaju draže izbjeći utrtu stazu truizma. Umjesto toga širi se stara pogrešna koncepcija rasizma kao neke vrste prekomjernog nacionalizma.«⁴⁵ Najvažnija oružje tadašnjih vođa je bila mogućnost i sposobnost uvjeravanja, a za to su koristili vrlo dosjetljive načine manipuliranja. Važna karakteristika vođe bila je i njegova nepogrešivost: » glavna osobina vođe masa postala je njegova apsolutna nepogrešivost; on nikada ne smije priznati grešku. Pretpostavka o nepogrešivosti, osim toga, ne temelji se toliko na nadmoćnoj inteligenciji koliko na točnom tumačenju bitno pouzdanih sila ili prirode, sila čiju pogrešnost ne mogu

⁴² Isto, 461.

⁴³ Isto, 155.

⁴⁴ Isto, 156.

⁴⁵ Isto, 158.

dokazati ni poraz ni propast jer se one na drugi rok uvijek nametnu. Vođe mase koji dođu na vlast zanima nešto važnije od svega utilitarnog: da se njihova pretkazanja obistine «.⁴⁶ Karakteristika, odnosno prived nepogrešivosti mora postojati, jer je tako puno lakše opravdati sve odluke vođe koje se ne podudaraju s mišljenjem svake osobe iz mase. Arendt kaže da je najveća slabost totalitarne propagande ta što nikako neće moći udovoljiti masama u želji za stvaranjem razumnog i dosljednog svijeta, jer bi se tada jednostavno došlo do sukoba sa zdravim razumom.⁴⁷ Što se tiče same nacističke propagande, njihova najučinkovitija propaganda bila je priča u kojoj se navodno događa svjetska urota Židova, a stavljanje u središte antisemitsku propagandu je još od kraja devetnaestog stoljeća bilo glavno sredstvo kojim su se služili demagozi.⁴⁸

⁴⁶ Isto, 341.

⁴⁷ Isto, 343.

⁴⁸ Isto.

6. Ideologija u suvremenom društvu

Otuđenje o kojem je Arendt pisala, a koje se događalo radi uključenosti u masu i vladavine totalitarnog režima uz manipulaciju ideologije danas više nije prisutno. Zbog različitih političkih konstrukcija, pojedinac danas ima puno veću priliku sudjelovanja u samoj politici, pa samim time i utjecaja. Ali ipak, otuđenje se ipak događa, samo što je sada za to krivac tehnologija. O svijetu kojeg gledamo kao da je zatvor i o otuđenju do kojeg dolazi upravo zbog tehnologije govori i Arendt: » Svijet moderne tehnike prerastao je naraciju o sebi, a sama znanost ostala je bez govora, a što je bez govora i o čemu se ne može govoriti, to nema smisla. To otuđenje od svijeta proizvodi dvostruko kretanje: jednom bijeg u samosvijest što ga je provela novovjekovna filozofija od Descartesa do danas, i drugo bijeg u kozmos. H. Arendt vidi u lansiranju Sputnika 1957. očit dokaz da se čovjek ne osjeća na Zemlji kao kod kuće. Zemlja se pokazuje kao točka u svemiru, možda čak i kao “zatvor” iz kojeg se želi pobjeći. «⁴⁹ Arendt također naglašava da se osim otuđenja pojedinca može govoriti i o otuđenju svijeta, a do tog otuđenja dolazi zbog znanstveno-tehničkog uspona koji će za sva vremena promijeniti odnos među ljudima.⁵⁰ U svijetu razvijene i napredne tehnologije dolazi do situacije u kojoj je svaki pojedinac sam za sebe, pojedinac se otuđio od svijeta, a svijet od pojedinca. Možda je prerano prognozirati sve veće otuđenje i slabije društvene odnose koje bi mogla sa sobom donositi vremena napredne tehnologije. Može doći do još većeg problema, jer je puno lakše kontrolirati mase kroz medije, a uz pomoć tehnologije kojom se koristimo svaki dan, manipulacija društvom putem medija nikad nije bila lakša: » U krajnjem slučaju kontroliranje i manipuliranje društvom (i medijima) postaje tako iracionalna aktivnost koja se zapravo može oteti (uobičajenoj) kontroli, biti iracionalna i za kontrolore i za javnost, za sve koji se nalaze u iznuđivačkom okruženju. A svijet postaje sve više mjesto gdje nam zdrav razum i ne treba, sustavi medija i vlasti postaju sustavi u kojima se, unatoč proklamacijama o demokracijama, dostojanstvu i pravdi, sve više

⁴⁹ Zvonko Posavec, » Od Hanne Arendt do Aristotela «, *Politička misao: časopis za politologiju 1* (Zagreb 2011), str. 42.

⁵⁰ Isto.

osjećamo nesigurni, nikad dovoljno poslušni, uz stalno opetovani strah da nismo dovoljno učinili za sustav. «⁵¹

7. Zaključak

Hannah Arendt piše o aktualnim temama u njenom vremenu, zato u svojim djelima daje točne informacije i povijesne činjenice koje čitateljima mogu biti samo potvrda o njezinim stajalištima. Pojam ideologije razvija i uokviruje kroz cijelo svoje djelo *Izvori totalitarizma*, u kojem zapravo objašnjava koja je korist ideologije i kako se najčešće koristi i djeluje. Pa tako tvrdi da ideologija nastane prvotno od ideje, a počinje se širiti i djelovati upravo onda kada nastupi razdoblje krize. To razdoblje krize je važno za rast ideologije jer se tada događa zastrašivanje i utjecaj na mase. Također objašnjava kako je u masama najvažnija veličina, odnosno broj, pa je to razlog zašto mase izvana izgledaju stabilno, a kada se pogleda u unutrašnjost vidi se samo skup otuđenih pojedinaca koji su u strahu. Mase su pod konstantnim utjecajem totalitarističke propagande, a važan pojam za vođe mase je karakteristika nepogrešivosti. Može se zaključiti da su pojmovi poput ideologije, totalitarizma i terora međusobno povezani, te su jedno drugom oruđe za stvaranje određene političke strukture koja je i nastala u dvadesetom stoljeću. Zbog toga Arendt u svom djelu *Izvori totalitarizma* konstantno spominje koliko totalitarizam zapravo ovisi o ideologiji i teroru, ali objašnjava i način na koji totalitarizam koristi ideologiju i strah za manipulaciju. Arendt govori o rađanju totalitarizma i koje novosti dolaze uz njega za razliku od prijašnjih političkih struktura. Pa tako tvrdi da totalitarizam želi postići izolaciju čovjeka od društva, ali najvažnije od svega i od politike. Kada dođe do otuđenosti pojedinac se više ne želi baviti politikom, a to totalitarizmu omogućuje puno lakše vladanje. Osim izolacije, totalitarizam nastoji narušiti i privatni život pojedinca, što bi uzrokovalo potpunu otuđenost i lakšu apsolutnu vladavinu. Također objašnjava kako i zašto su se nacisti koristili politikom rasizma i objašnjava da je takva politika započela još u devetnaestom stoljeću. Na kraju spominjem otuđenost u današnjem društvu, koja se više ne javlja toliko i pretežito zbog političkih sistema i organizacija, nego zbog tehnologije. Iako se tehnologiju gleda

⁵¹ Nenad Vertovšek, » Cyber-zbilja novih generacija i mekdonaldizacija društva i medija «, *In medias res: časopis filozofije medija* 1 (Zadar 2011), str. 32.

kao pomoć čovjeku da lakše obavi svakodnevne zadatke, može se zaključiti da uvelike pomaže u otuđenju samog čovjeka od drugog čovjeka, što vodi do otuđenja od društva, pa i od svijeta.

8. Literatura

Arendt, Hannah, *Izvori totalitarizma* (Zagreb: Disput, 2015)

Arendt, Hannah, *Essays in Understanding* (New York: Schocken books 1994)

Filipović, Vladimir, *Filozofijski rječnik* (Zagreb: Nakladni Zavod Matice Hrvatske, 1989)

Ravlić, Slaven » Politička ideologija: preispitivanje pojma«, *Politička misao časopisa za politologiju* 4 (Zagreb 2010)

Ribarević, Luka » Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma «, *Politička misao: časopis za politologiju* 2 (Zagreb 2004)

Pavlović, Toni; Petković, Krešimir » Totalitarizam između ideologije pokreta i fizike moći «, *Anali Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2016)

Merlio, Gilbert » Hannah Arendt i poratna Njemačka «, *Anali Hrvatskog politološkog društva* 1 (Zagreb 2007)

Sučeska, Alen » Osjećaj političke suvišnosti i evolucija zla«, *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme* 14/15 (Zagreb 2010)

Gretić, Goran » Filozofija i politika: Hannah Arendt- Martin Heidegger «, *Politička misao: časopis za politologiju* 4 (Zagreb 1999)

Posavec, Zvonko » Od Hanne Arendt do Aristotela «, *Politička misao: časopis za politologiju* 1 (Zagreb 2011)

Yar, Mahid, *Internet Encyclopedia on Phylosophy* s: <https://www.iep.utm.edu/arendt/#H3>